

Fs

Časopis za filozofiju Srpskog filozofskog društva

Br. 35 / 2019

God. XXXIV

UDK 1

ISSN 0350-106X

FILOZOFESKE STUDIJE

Časopis za filozofiju Srpskog filozofskog društva

Br. 35 / 2019

God. XXXIV

UDK 1

ISSN 0350–106X

Beograd, Čika Ljubina 18-20

E-mail: srpsko.filozofsko.drustvo@gmail.com

Filozofske studije su časopis namenjen objavljivanju studija (minucioznih analitičkih i sintetičkih ispitivanja i tumačenja filozofskih pitanja, pisanih na srpskom ili engleskom jeziku) iz svih disciplina, orijentacija i perioda filozofskog stvaralaštva. S takvom koncepcijom ovaj časopis je pokrenut 1960. i izlazio je do 1969. pod nazivom *Savremene filozofske teme*.

Od 1970. izlazi pod sadašnjim nazivom *Filozofske studije*. Do pojave broja 35/2019, pod nazivom *Filozofske studije*, ukupno je izašlo 32 broja (nisu izašli brojevi XXVII za 1995, XXVIII za 1996, a u periodu od 1995-2014. izašli su brojevi XXIX za 1997. i XXX za 2009. godinu).

Glavni i odgovorni urednik: Duško Prelević

Redakcija: Milorad Stupar, Nenad Cekić, Predrag Čičovački, Miroslav Ivanović, Aleksandar Lukić, Miroslava Trajkovski

Za izdavača: Slobodan Kanjevac

Dizajn: Dušan Šević

Štampa: DENI DS - Dijamantprint, Beograd

Tiraž: 300 primeraka

Filozofske studije izlaze jedanput, a po potrebi i dva puta godišnje.

Obim tekstova je po pravilu ne bi trebalo da prelazi 40 kucanih stranica (jedna stranica – 1800 karaktera). Radovi treba da imaju apstrakt na srpskom i na engleskom jeziku, kao i 4 do 10 ključnih reči. Preporučuje se da autori citiraju radove onako kako to predviđa *APA Style* ili *The Chicago Manual of Style*. Pre objavljivanja, tekstovi podležu anonimnoj recenziji.

Tekstove slati na adresu: Srpsko filozofsko društvo, Beograd, Čika Ljubina 18-20. ili na e-mail: srpsko.filozofsko.drustvo@gmail.com

DA LI SU SE RIMLJANI U PREDIZBORNIM KAMPANJAMA SLUŽILI POSTISTINOM?¹

Dragana Dimitrijević

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Beograd, Srbija

Apstrakt

U savremenoj humanistici, pre svega u istorijskim naukama, postoji tendencija da se rimska civilizacija posmatra kao daleki početak zapadne civilizacije, za šta se mogu navesti određeni valjani argumenti. Proučavanje političkog života i ponašanja starih Rimljana predstavlja jedno od najplodonosnijih polja takvih komparativno-dijahronijskih istraživanja, koja bi mogla da doprinesu boljem razumevanju istorijskog razvoja savremenih društvenih pojava. Ovaj prilog ima za cilj da ispita da li se u svedočanstvima o predizbornim kampanjama u doba Rimske Republike mogu uočiti izvesni elementi postistine, te da dodatno osvetli istorijsku dimenziju datog fenomena.

Ključne reči

rimska civilizacija, politika, predizborna kampanja, Ciceron, postistina.

1. Uvod

Kao što sam naslov sugerise, cilj ovog rada jeste da se predoče izvesna svedočanstva koja ukazuju na to da se čovek još u antičko doba služio postistinom, nasuprot relativno široko rasprostranjenoj tendenciji da se na dati fenomen gleda kao na nekakvu skorašnju pojavu, karakterističnu za novovekovno društvo². Ovaj rad nije polemički usmeren i nema za cilj da

¹ Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja u okviru projekta *Istorija srpske filozofije* (br. 179064) i projekta *Modernizacija zapadnog Balkana* (br. 177009), koje finansijski podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Ima i slučajeva kada autor, s jedne strane, priznaje da postistina ima dugu (pred)istoriju, ali, s druge strane, tvrdi da se nikad ranije nije događalo da činjenice budu manje relevantne za kreiranje predstava o stvarnosti, čime ulazi u kotradikciju. Na primer, u McIntyre na jednom mestu piše: "The word 'post-truth' may have seen a recent upstick – as a result of Brexit and the US presidential election – but the phenomenon itself has deep roots that go back thousands of years" (McIntyre 2018: 14), čime se nesumnjivo potvrđuje teza o dugotrajnosti datog fenomena, ali se u nekom odeljku ranije kaže sledeće:

pruži konačan stav o datom pitanju, ali bi se mogao okarakterisati kao prilog potvrđivanju izvesnog, svakako vrlo krhkog, kontinuiteta između antičke, pre svega, rimske i savremene zapadne civilizacije,³ pa tako i kontinuiteta u upotrebi postistine. Ako, dakle, pođemo od toga da u rimskom svetu možemo uočiti retke i daleke naznake savremenih društvenih fenomena, onda bi sledeći korak trebalo da bude da označimo ona polja u kojima bi takva kompleksna poređenja bila potencijalno najplodonosnija. Smatram da sfera politike, odnosno svedočanstva o političkom životu i idejama starih Rimljana, svakako jeste jedno od njih. Od mnogobrojnih i raznovrsnih oblika političkog ponašanja u antičkom Rimu, koja se marker u izvesnom smislu mogu uporediti sa današnjim svetom politike, a koja odlikuje vrlo izraženo skrajnjivanje istine, ovde posebnu pažnju posvećujem predizbornim kampanjama u doba Rimske republike⁴.

2. Političke krize i izborna korupcija u doba Rimske republike

Iako ima izvesnih elemenata za tvrdnju da je „Rimska republika bila slobodna država četiri i po veka, ... duže od ijedne značajnije države dotad i otad“ (Petković 2018: 11), ipak se mora priznati da je politički život u Republici bio ispunjen i dugotrajnim i kratkotrajnim krizama. Od osnivanja Republike do II veka p.n.e. moć Senata stalno je jačala, a pripadnici najistaknutijih rimskih aristokratskih porodica obavljali su najviše civilne i vojne funkcije, upravljali provincijama, državnim prihodima i sudovima (Wirszubski 1950: 33-38). Vladajuća oligarhija imala je jak motiv da najviše magistrature ostanu u njenim rukama, te nije bila raspoložena da svoje brojne privilegije podeli sa pripadnicima nižih slojeva (Scullard 1951: 1). Ipak, u II i I veku p.n.e. prilike su se polako menjale i vreme kada je patricijsko-plebejski sloj *nobila* čvrsto držao monopol nad najvišim funkcijama polako je prolazilo. Takođe, treba reći da rimska aristokratija nije činila nekakvu homogenu društvenu strukturu, pa su razmirice i sukobi između pojedinih aristokratskih porodica bili gotovo redovna

“To say that facts are less important than feelings in shaping our beliefs about empirical matters seems new, at least in American politics” (McIntyre 2018: XIV).

³ Ako ostavimo po strani problem, da tako kažemo, rimskih korena zapadne civilizacije, ostaje pitanje relevantnosti određenih tekovina rimske civilizacije za čoveka današnjice. U ovoj prilici pružiću dva primera nejednake važnosti, ali nesumnjive kumulativne snage. Prvi primer jeste tzv. *Senekin efekat*, matematički model kojim se dokazuje da su usponi u različitim sferama, od prirodnih do društvenih pojava, relativno spori, ali da su zato sunovrati vrlo brzi. Model se danas primenjuje u mnogim naučnim disciplinama, od teorije ekonomije do biologije, a njegov tvorac Ugo Bardi, profesor fizičke hemije na Univerzitetu u Firenci, bio je inspirisan jednom rečenicom napisanom na ovu temu u poznatim Senekininim *Pismima Luciliju* (Bardi 2017). Drugi primer jeste više puta predloženo poređenje Baraka Obame sa Markom Tulijem Ciceronom, najvećim rimskim besednikom i vatrenim braniocem Rimske republike, čijim će (pred)izbornim aktivnostima biti posvećen veći deo ovoga rada. Primer za dato poređenje vidi u Samponaro 2018.

⁴ Širu sliku o rimskim (pred)izbornim kampanjama vidi u Jakobson 1999.

pojava. S druge strane, ne mogu se prenebegnuti ni svedočanstva koja govore da su se određene porodice grupisale i pomagale jedne drugima u ostvarivanju određenih političkih ciljeva, pa tako sigurno uticale i na rezultate izbora (Scullard 1951: 4–6).

Potom, ne može se govoriti o jasno definisanim političkim programima oko kojih su se aristokratske porodice ili drugi građani trajnije okupljali⁵. Naime, nije bilo pravih političkih partija u današnjem smislu te reči, pa bi se pre moglo reći da se radilo o različitim političkim strujama⁶. Najjači antagonizam vladao je između pristalica tzv. *optimata* i *populara*. Reč je o tome da je vladajuća oligarhija, pošto su njene privilegije ozbiljno dovedene u pitanje, verovatno ne bez gordosti i u želji da svoj povlašćen položaj opravda moralnom superiornošću, svoje pripadnike počela da naziva *optimatima*, to jest, „najboljima“ (lat. *optimates*)⁷. S druge strane, *populari*, tj. „narodnjaci“ (lat. *populares*), politički protivnici *optimata*, predstavljali su izgleda manje koherentnu političku snagu nego *optimati*. Termin *populares* označavao je i reformatore i avanturiste, i siromašne i bogate. Zajedničko im je bilo to da su se, kako samo ime kaže, oslanjali na podršku naroda (lat. *populus*) pri pokušajima da umanje vlast rimske oligarhije i Senata. Pod sloganom borbe za interese naroda *populari* su se u stvari često borili za sopstvene interese i ostvarivanje svojih ličnih ambicija (Wirszubski 1950: 40).

Velike političke krize tokom šezdesetih i naročito tokom pedesetih godina I veka p.n.e. bile su motivisane različitim socio-ekonomskim razlozima, a nasilje je tada preplavilo gotovo sve sfere rimskog političkog života – zakonodavnu delatnost, sudske procese i izbore. Predizborni, izborni i postizborni skupovi često su se pretvarali u krvave ulične obračune,⁸ budući da su upravo u datom periodu razvijeni novi načini za političko organizovanje rimskog plebsa, kao i za artikulaciju i (zlo)upotrebu njegovog nezadovoljstva (Nippel 1995: 49, 70). U prestonicu su nagrnuli propali zemljoradnici, veterani odviknuti od težačkog posla, ljudi koji su radije živeli na račun države, nego što su bili skloni da sami zarade svoj hleb. Pri tom, većina novopridošlih nije se libila da proda svoj glas, to jest, glasačko pravo (*suffragium*), onome ko bi ponudio više (Abbott 1907).

⁵ Na odsustvo političkih programa ukazuje i spis *Commentariolum petitionis*, o čemu će više reći biti malo niže: „...tokom kampanje nije uputno precizno se izjašnjavati o svom političkom programu“ (Q. Cic. *Comm. Pet.* 53), prevod u Dimitrijević 2009: 112.

⁶ O značenju reči *factio* i *partes* vidi Taylor 1949: 8ff.

⁷ Prvo sigurno svedočanstvo o korišćenju datog termina u političkom kontekstu nalazi se u retorskom priručniku *Rhetorica ad Herennium*, koji se datuje u osamdesete godine I veka p.n.e. Termin *optimates* pominje se u okviru izlaganja o metafori i razlozima za njenu upotrebu (*Rhet. Her.* 4.45). Ipak, postoji mogućnost da je termin *optimates* imao političku dimenziju još u II veku p.n.e., u vreme reformi braće Grah (Wirszubski 1950: 39). Politički protivnici *optimata*, *populari*, zvali su ih *pauci* ili *factio paucorum* („malobrojni, odabrani“ ili „klika odabranih“. Vidi C. Gracchus, fr. 52 Malcovati; Sall. *Cat.* 39; *Iug.* 31, 42).

⁸ O tome imamo svedočanstva u Ciceronovim pismima Atiku, vidi, na primer, Cic. *Att.* 1.13.3, 4.3.4.

3. Upotreba postistine u rimskim predizbornim kampanjama

Pogledajmo sada svedočanstva iz doba Rimske republike, koja ukazuju na to da su se Rimljani u predizbornim kampanjama služili postistinom, odnosno da su se pri oblikovanju javnog mnjenja više služili emocijama i subjektivnim sudovima nego činjenicama (McIntyre 2018: 5): 1) priručnik za predizbornu kampanju (*Commentariolum Petitionis*), koji je verovatno sastavio Kvint Tulije Ciceron, i namenio svom mnogo poznatijem bratu, Marku Tuliju Ciceronu, i 2) pisma Marka Tulija Cicerona najboljem prijatelju Atiku (*Epistulae ad Atticum*).

3.1. Postistina u spisu *Commentariolum Petitionis*⁹

Spis *Commentariolum Petitionis* ili *Kratak priručnik za predizbornu kampanju* čini se da je napisan s jednim sasvim određenim ciljem – davanje uputstava za vođenje kampanje konzulskom kandidatu Marku Tuliju Ciceronu, najslavnijem rimskom besedniku i filozofu, te se najranije datira u 64. godinu p.n.e., i pripisuje se Ciceronovom bratu Kvintu. U XIX veku lansirana je teza da Kvint Tulije Ciceron nije autor datog spisa, kao i da je upitno čak i vreme njegovog nastanka¹⁰. Kako sam na drugom mestu ustvrdila, „do sada nisu izneseni dovoljno čvrsti dokazi protiv Kvintovog autorstva ovog spisa, te ... spis možemo datirati u prvu polovinu 64. godine p.n.e.“ (Dimitrijević 2009: 98). Čak i kad bismo se priklonili gledištu o nešto poznijem datumu nastanka, pa i o drugačijem autorstvu, ostala bi nepobitna činjenica da pred sobom imamo tekst koji odslikava antička, rimska gledišta o poželjnom i prihvatljivom političkom ponašanju, čija, rekli bismo, gotovo neobična podudarnost sa novovekovnom političkom teorijom i praksom do sada u nauci nije dobila zasluženu pažnju. Relativno usamljen primer jednog takvog, komparativno -dijahronijski postavljenog pristupa nalazimo u Makolkin 2008, gde se razobličava mit o Makijaveliju kao prvom političkom teoretičaru koji zagovara utilitarističko vođenje politike i naglašava njegovo odlično poznavanje istorije antičkog Rima, a posebno tekovina Rimske republike.

Osvrnimo se prvo na odeljke iz spisa *Commentariolum Petitionis* u kojima se ukazuje na važnost obezbeđivanja što šire podrške rimskog glasačkog tela, između ostalog, i stvaranjem dogovora¹¹, doslovno „prijateljstava“ (*amicitiae*)¹²:

⁹ Prevod svih odeljaka iz dela *Commentariolum Petitionis* objavljen je u Dimitrijević 2009.

¹⁰ Detaljnije o tome vidi u Dimitrijević 2009.

¹¹ Najpoznatiji primeri ovakvih dogovora jesu Prvi i Drugi trijumvirat, vidi Syme 1939: 12.

¹² Latinski tekst glasi ovako: (16) Et petition magistratuum divisa est in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum studiis, altera in populari voluntate ponenda est. Amicorum studia beneficiis et officiis et vetustate et facilitate ac iucunditate naturae parta esse oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet quam in cetera vita; quisquis est enim qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus... (25) Et quamquam partis ac fundatis amicitiiis fretum ac munitum esse oportet, tamen in ipsa petitione amicitiae permultae ac

(16) *Predizborna kampanja podeljena je na dve vrste aktivnosti: jedna treba da bude usmerena ka sticanju podrške prijatelja, a druga ka širenju popularnosti. Podršku prijatelja treba steći uslugama, ispunjavanjem dužnosti, starim poznanstvima, kao i ljubaznošću i urođenim šarmom. Međutim, reč „prijatelj“ ima šire značenje u predizbornoj kampanji nego u običnom životu. Naime, ko god prema tebi pokaže simpatije, ko ti ukazuje poštovanje, ko dolazi u tvoj dom, treba da se ubraja u prijatelje...*

(25) *Iako predizborna kampanja treba da se zasniva i da počiva na proverenim i stabilnim prijateljstvima, ipak se tokom same kampanje može sklopiti mnogo novih korisnih prijateljstava. Naime, i pored raznih nepogodnosti, vođenje kampanje ima bar ovu pogodnost: slobodno možeš da sklapaš prijateljstvo s kim god hoćeš, što inače u životu ne možeš, i ako bi se inače družio bilo s kim, ispao bi smešan, ali ako tokom kampanje to ne bi činio, i to s mnogima, činilo bi se da nisi dobar kandidat.*

Zatim, autor ovog antičkog priručnika prelazi na konkretne motive buduće političke podrške, ni jednom rečju ne pomenuvši konkretne poželjne osobine datog političara, niti činjenice, odnosno argumente kojima bi eventualno trebalo da barata. Naime, on smatra da budući birači mogu imati tri vrste motiva za pružanje podrške određenom kandidatu – već učinjene usluge, nadu u buduće usluge ili dobit, i iskrene simpatije¹³:

(21) *Budući da tokom predizborne kampanje ljudi iskazuju svoju naklonost i podršku privučeni sledećim stvarima – uslugom, nadom, i iskrenim simpatijama, treba obratiti pažnju na to kako se stiže svaka od ove tri stvari. I najmanja usluga navodi ljude da misle kako je to dovoljan razlog da podrže nečiju kandidaturu, tako da oni koje si spasio na sudu, a kojih je podosta, ne mogu da pomisle kako će ih neko posle ceniti, ako ti ovom prilikom ne pruže adekvatnu podršku. Iako je to tako, ipak ih treba lično zamoliti i čak navesti da misle kako se čini da bismo mi sad mogli postati dužnici onih koje smo ranije zadužili. (22) Nastoj da se onima koji su privučeni nadom, veoma energičnim i aktivnim ljudima, čini kako je tvoja pomoć sigurna i spremna, potom*

perutiles comparantur; nam in ceteris molestiis habet hoc tamen petitio commodi: potes honeste, quod in cetera vita non queas, quoscumque velis adiungere ad amicitiam, quibuscum si alio tempore agas ut te utantur, absurde facere videare, in petitione autem nisi id agas et cum multis et diligenter, nullus petitor esse videare.

¹³ Latinski tekst glasi ovako: (21) Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad benevolentiam atque haec suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi ac voluntate, animadvertendum est quem ad modum cuique horum generi sit inserviendum. Minimis beneficiis homines adducuntur ut satis causae putent esse ad studium suffragationis, nedum ii quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos, non intellegant, si hoc tuo tempore tibi non satis fecerint, se probatos nemini umquam fore; quod cum ita sit, tamen rogandi sunt atque et iam in hanc opinionem adducendi ut, qui adhuc nobis obligati fuerint, iis vicissim nos obligari posse videamur. (22) Qui autem spe tenentur, quod genus hominum multo etiam est diligentius atque officiosius, iis fac ut propositum ac paratum auxilium tuum esse videatur, denique ut spectatorem te suorum officiorum esse intellegant diligentem, ut videre te plane atque animadvertere quantum a quoque proficiscatur appareat. (23) Tertium illud genus est studiorum voluntarium, quod agendis gratis, accommodandis sermonibus ad eas rationes propter quas quisque studiosus tui esse videbitur, significanda erga illos pari voluntate, adducenda amicitia in spem familiaritatis et consuetudinis confirmari oportebit. Atque in his omnibus generibus iudicato et perpendito quantum quisque possit, ut scias et quem ad modum cuique inservias et quid a quoque exspectes ac postules.

da znaju kako ti pažljivo pratiš njihove aktivnosti, i da bude jasno kako ti vrlo dobro vidiš i vodiš računa o tome koliko svako od njih doprinosi tvojoj stvari. (23) Treća grupa pristalica, sastavljena od onih koji te podržavaju iz iskrenih simpatija prema tebi, takvog je karaktera da ćeš njenu podršku morati da osiguraš iskazivanjem zahvalnosti, prilagođavanjem svojih reči onim ciljevima zbog kojih izgleda da će ti svi oni biti naklonjeni, pokazivanjem simpatija prema njima, sklapanjem prijateljstava s nadom da će ona biti bliska i trajna. Međutim, pri ophođenju sa sve tri grupe pristalica prosudi i proceni koliko je svaki pojedinac uticajan da bi znao i na koji način koga da pridobiješ, i šta od koga možeš da očekuješ ili zahtevaš.

Potom, priručnik pruža kandidatu konkretna uputstva o ponašanju i obraćanju različitim društvenim slojevima, koje treba da bude prilagođeno njihovim očekivanjima i društvenom statusu. Pri tom, kao što ćemo videti, nije dovoljno samo da se bude ljubazan, da se zna nečije ime, već je potrebno to činiti tako da izgleda da je iskreno¹⁴:

(31) Takođe, traži i nađi ljude u svim krajevima – upoznaj ih, pridobij, ubeđuj, pobrini se da oni u svom kraju lobiraju za tebe i tvoj slučaj kao da su se oni sami kandidovali. Oni će hteti da im budeš prijatelj, ako budu videli da ti je stalo do tog prijateljstva. Da bi to shvatili, posluži se onakvim govorom kakav je u skladu sa ciljem koji treba da postigneš. Ljudi u municipijima i u seoskim sredinama smatraju da smo im prijatelji ako ih znamo po imenu, a ako još misle i da time sebi obezbeđuju nekakvu zaštitu, ne propuštaju priliku da ponude pomoć... (32) Međutim, ipak sve to nije dovoljno, iako je značajno, jer treba da postoji i nada u nekakvu dobit i prijateljstvo, kako se ne bi činilo da ih znaš samo po imenu, već da si im prijatelj, i to iskren.

Pogledajmo sad kakav se savet daje kandidatu u situaciji kad posumnja u nečiju podršku. Umesto iskrenog odnosa, i provere činjeničnog stanja, autor priručnika savetuje da kandidat nikako ne pokaže da se kod njega javila izvesna sumnja¹⁵:

(35) ...Ljudi obilaze više kandidata i kada vide da jedan od njih više nego drugi ceni njihove usluge, često se okreću samo njemu, ostavljajući ostale, tako da postepeno od neopredeljenih postaju opredeljeni, od nepouzdanih pouzdani glasači. Ako budeš čuo ili posumnjao da je neko ko ti je obećao svoju podršku, kako kažu, „lažnjak“, potrudi se da prikriješ da si to čuo ili saznao.

¹⁴ Latinski tekst glasi ovako: (31) Perquiras et investigeshomines ex omni regione, eos cognoscas, appetas, confirmes, cures ut in suis vicinitatibus tibi petant et tua causa quasi candidatisint. Volent te amicum, si suam a te amicitiam expeti videbunt; id ut intellegant, oratione ea quae ad eam rationem pertinet habenda consequere. Homines municipales ac rustici, si nomine nobis noti sunt, in amicitia se esse arbitrantur; si vero etiam praesidi se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi... (32) Neque id tamen satis est, tametsi magnum est, si non sequitur spes utilitatis atque amicitiae, ne nomenclator solum sed amicus etiam bonus esse videare.

¹⁵ Latinski tekst glasi ovako: (35) ...sic homines saepe, cum obeunt pluris competitores et vident unum esse aliquem qui haec officia maxime animadvertat, ei se dedunt, deserunt ceteros, minutatim ex communibus proprii, ex fucosis firmi suffragatores evadunt. Iam illud teneto diligenter, si eum qui tibi promiserit audieris fucum, ut dicitur, facere aut senseris, ut te id audisse aut scire dissimules, si qui tibi se purgare volet quod suspectum esse arbitretur, adfirmes te de illius voluntate numquam dubitasse nec debere dubitare; is enim qui se non putat satis facere amicus esse nullo modo potest. Scire autem oportet quo quisque animo sit, ut et quantum cuique confidas constituere possis.

Potom, ako neko bude hteo da ti se pravda, misleći da je sumnjiv, uveri ga da nikada nisi posumnjao u njegovu lojalnost, niti misliš da bi trebalo da sumnjaš. Naime, neko ko ne smatra da se ponaša kao prijatelj, to nikako ne može ni biti. Međutim, treba znati šta je kome na pameti kako bi mogao da proceniš koliko u koga možeš imati poverenja.

Potom, autor daje konkretne savete u vezi sa delotvornim metodama sticanja popularnosti¹⁶:

(42) Prvo, dok se trudiš da upoznaš ljude – nastoj da to bude naočigled svijui i da svakoga dana bude sve bolje. Čini mi se da ništa drugo nije tako popularno, niti tako dobro prihvaćeno. Potom, budi spreman da se tako uspešno pretvaraš da imaš ono što ti priroda nije dala, da se takav nedostatak uopšte ne može primetiti. Iako je nečije poreklo veoma važan činilac u predizbornoj kampanji, ipak se čini da ono može biti nadvladano „pametnom igrom“ u periodu od nekoliko meseci. Naime, krase te oni maniri koji pristaju finom i ljubaznom čoveku. Međutim, preko je potrebna i slatkorečivost; iako je inače u životu ona nepoželjna i sramotna, u predizbornoj kampanji je neophodna...

Pri kraju ovog priručnika nalazimo implicitnu potvrdu da su političke manipulacije nešto što je u doba pozne Republike već bilo duboko ukorenjeno u rimskom političkom životu, a ne nekakva skorašnja pojava. Naime, autor priručnika naširoko navodi savete za uspešno političko delovanje kakve je davao Gaj Kota, rimski političar starije generacije od one kojoj pripadaju Marko i Kvint Tulije Ciceron¹⁷:

(47) Gaj Kota, stručnjak za predizbornu kampanju, često je govorio da je, ukoliko to nije bilo protivno nekoj njegovoj dužnosti, obično svoje angažovanje obećavao svima, a stvarno pružao samo onima za koje je smatrao da će mu biti od koristi; da nikoga nije odbijao, budući da se često dešavalo nešto što je onoga kome je pomoć obećao onemogućavalo da se njome posluži, ili da je često bio manje zauzet nego što je u početku mislio; da kuća onoga koji prihvati na sebe samo onoliko koliko vidi da može da ispuni ne može da vrvi od sveta; da se nekad dogodi nešto što nisi mogao ni da pretpostaviš da će se dogoditi, a da se iz nekog razloga izjalovi ono za šta si verovao

¹⁶ Latinski tekst glasi ovako: (42) *Primum id quod facis, ut homines noris, significa ut appareat, et auge ut cottidie melius fiat; nihil mihi tam populare neque tam gratum videtur. Deinde id quod natura non habes induc in animum ita simulandum esse ut natura facere videare; nam comitas tibi non deest ea quae bono ac suavi homine digna est, sed opus est magno opere blanditia, quae, etiam si vitiosa est et turpis in cetera vita, tamen in petitione necessaria est...*

¹⁷ Latinski tekst glasi ovako: (47) *C. Cotta, in ambitione artifex, dicere solebat se operam suam, quod non contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impertire iis apud quos optime poni arbitraretur; ideo se nemini negare, quod saepe accideret causa cur is cui pollicitus esset non uteretur, saepe ut ipse magis esset vacuus quam putasset; neque posse eius domum compleri qui tantum modo reciperet quantum videret se obire posse; casu fieri ut agantur ea quae non putaris, illa quae credideris in minibus esse ut aliqua de causa non agantur; deinde esse extremum ut irascatur is cui mendacium dixeris. (48) Id, si promittas, et incertum est et in diem et in paucioribus; sin autem [id] neges, et certe abalienes et statim et pluris; plures enim multo sunt qui rogant ut uti liceat opera alterius quam qui utuntur. Qua re satius est ex his aliquos aliquando in foro tibi irasci quam omnis continuo domi, praesertim cum multo magis irascantur iis qui negent quam ei quem videant ea ex causa impeditum ut facere quod promisit cupiat si ullo modo possit.*

da je gotovo već na pomolu; naposljetku, da posljednja stvar koja može da se desi jeste to da se naljuti onaj koga si lagao. (48) Ako nešto obećaš, neizvesno je da li će se neko naljutiti, a ako se i naljuti, ljutnja je oročena na izvesno vreme i ograničena na relativno uzak krug ljudi; međutim, ako odbiješ, sigurno postaješ omražen, i to odmah, većem broju ljudi. Naime, mnogo više ljudi traži da može da računa na nečiju pomoć nego što je onih koji se njome zaista posluže. Stoga, bolje je da su ponekad neki ljudi ljuti na tebe na forumu, nego da su sve vreme svi, i to u tvojoj kući, naročito s obzirom na to da se ljudi mnogo više ljute na one koji ih odbiju nego na onoga za kojeg smatraju kako je sprečen da ispuni obećanje iz nekog toliko jakog razloga, da je izvesno kako bi želeo da ga ispuni, samo kada bi mogao.

Ideja da treba izgovarati ono što je 'narodu po ukusu' vrlo je bliska najužim odrednicama modernog populizma, a ideja o tome da o političkim rivalima treba širiti tračeve prilično je univerzalna, ali je možda iznenađujuće da je ovako jasno definisana pre više od dva milenijuma¹⁸:

(52) Najzad, potrudi se da cela tvoja predizborna kampanja bude puna pompe, da bude divna, da bude krasna, da bude narodu po ukusu, da bude prijemčiva i dostojanstvena; takođe, potrudi se da se o tvojim rivalima raširi trač koji bi potpuno bio u skladu sa njihovim načinom života, i to u vezi sa nekakvim zločinačkim poduhvatom, porokom ili korupcijom.

Vidimo da autor priručnika eksplicitno preporučuje davanje zamagljenih političkih poruka, odnosno ne preporučuje jasno definisanje političkog programa, što je jedna od važnih karakteristika novovekovnog populizma¹⁹:

(53) Takođe, u ovoj predizbornoj kampanji najviše treba da se potruđiš da se polažu nade u tvoj politički program i da vlada veoma pozitivno mišljenje o tebi; s druge strane, tokom kampanje nije uputno precizno se izjašnjavati o svom političkom programu ni prilikom obraćanja Senatu, ni na skupštini.

3.2 Postistina u Ciceronovim pismima Atiku

Potreba za pismom uglavnom se javlja onda kada su pošiljalac i primalac fizički razdvojeni i onemogućeni da stupe u „živi dijalog“ (Trapp 2003: 1). Pisma Marka Tulija Cicerona njegovom najboljem prijatelju Atiku specifična su i dragocena zbog toga što ih Ciceron piše „ne samo bez autocenzure, već ponekad i bez ponovnog čitanja i eventualnog redigovanja“ (Dimitrijević 2013: 20). Tako u njima imamo brojne autobiografske i autorefleksivne iskaze jednog od najistaknutijih političara na samom kraju Rimske republike, pa ih to čini jedinstvenim

¹⁸ Latinski tekst glasi ovako: (52) Postremo tota petitio cura ut pompae plena sit, ut inlustris, ut splendida, ut popularis sit, ut habeat summam speciem ac dignitatem, ut etiam, si qua possit <ratio>ne, competitoribus tuis existat aut sceleris aut libidinis aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. .

¹⁹ Latinski tekst glasi ovako: (53) Atque etiam in hac petitione maxime videndum est ut spes rei publicae bona de te sit et honesta opinio; nec tamen in petendo res publica capessenda est neque in senatu neque in contione.

i neprocenjivim izvorom za proučavanje rimske istorije i politike, ogoljenim od ustaljenih društvenih normi i skrupula. Na ovom mestu pružiću samo dva primera iz kojih se jasno vidi da su i Ciceron i Atik, a svakako i mnogi drugi pripadnici rimske elite, bili poptuno svesni da se bavljenju politikom mora prići bez želje da se bude spontan ili iskren, te da na (pred)izbornu korupciju treba gledati kao na očekivanu, takoreći normalnu pojavu.

Iz jedne od svojih vila oko 17. novembra 56. godine p.n.e. Ciceron šalje Atiku pismo, u kojem, između ostalog, kaže²⁰:

Što se tiče tvojih saveta da se ponašam „kao pravi političar“ i da primenim ono „Ne trči pred rudu“, baš tako i mislim da radim. Ali, u svemu tome treba imati više veštine, pa zato, kao i obično, od tebe tražim savet. (Att. 4.8a.4)

Dve godine kasnije, dok je Atik verovatno boravio u Grčkoj, Ciceron mu upućuje sledeće reči, koje odzvanjaju rezigniranošću zbog tekuće političke situacije²¹:

Ma, dođi brzo ovamo da vidiš ruševine one naše nekadašnje, prave države! Vidi kako se na samom biralištu javno deli novac po tribama, vidi Gabinija kako slobodno šeta gradom, oseti u vazduhu kako nam se smeši diktatura. (Att. 4.19.1)

4. Zaključak

Ovaj rad imao je za cilj da dodatno doprinese istorijskom sagledavanju fenomena postistine,²² i da podupre tezu da elemente postistine možemo naći u dalekoj prošlosti, u antičkom Rimu. Ipak, uočavamo da čak i oni glasovi koji postistini ne odriču njenu istorijsku dimenziju složno naglašavaju da se danas ne samo štedro, štedrije nego ikada, koristimo postistinom, nego da živimo u eri postistine. Činjenica je da se putem sredstava javnog informisanja i putem društvenih mreža vrlo brzo i lako šire poluistine i neistine, pa se tako istini neprestano oduzima njena relevantnost. Međutim, ostaje otvoreno pitanje da li su ljudi u prošlosti zaista više težili istini i smatrali je za vrednost po sebi, ili su se pripadnici privilegovanih društvenih slojeva kao gotovo jedini autori do danas sačuvanih raznorodnih pisanih svedočanstava svojski trudili da o tome stvore i narednim pokolenjima prenesu upravo takvu predstavu.²³

²⁰ Prevod je moj (Dimitrijević 2013: 149), a latinski tekst glasi ovako: De eo quod me mones, ut et πολιτικώς me geram et τὴν ἕσω γραμμὴν teneam, ita faciam. Sed opus est maiore prudentia, quam a te, ut soleo, petam.

²¹ Prevod je moj (Dimitrijević 2013: 203), a latinski tekst glasi ovako: Quin tu huc advolas et invisit illius nostrae rei publicae germanae puta<mina>? Vide nummos ante comitia tributim uno loco divisos palam, vide absolutum Gabinium, olface dictaturam.

²² Jedan primer problematizovanja samog koncepta postistine i istorijskog osvrta na dati fenomen vidi u Radenović 2019.

²³ Veliku pomoć pri pisanju ovog rada pružili su mi Duško Prelević i Kosta Simić, pa osećam prijatnu dužnost da im se na tome svesrdno zahvalim.

Literatura

- Abbott, F. F. (1907) "The Theatre as a Factor in Roman Politics under the Republic", *TAPhA* 38, 49-56.
- Bardi, U. (2017) *The Seneca Effect: Why Growth is Slow but Collapse is Rapid*, Springer International Publishing (e-book).
- Dimitrijević, D. (2009) „Kratok priručnik za predizbornu kampanju: *Commentariolum petitionis* (predgovor, prevod i napomene)“, *Theoria* 52.1, 95-114.
- Dimitrijević, D. (2013) *Marko Tulije Ciceron: Pisma Atiku II*, prevod i napomene, četvrta knjiga, u Savić, J., Vidović, G., Dimitrijević, D., Beograd: Fedon, 100-205.
- Makolkin, A. (2008) "Machiavelli's Roman Nostalgia and His Critique of Christianity", *E-Logos: Electronic Journal for Philosophy*, 1-29.
- McIntyre, L. (2018) *Post-Truth*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Nippel, W. (1995) *Public Order in Ancient Rome*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Petković, Ž. (2018) *Pad Rimske republike*, Beograd: Filip Višnjić [ćirilica].
- Radenović, Lj. (2019) „Istina i post-istina u doba sentimentalizma“, *Filozofske studije* 35.
- Samponaro, L. (2018) "The Old is New Again: Cicero, Barack Obama, and the Campaign Rhetoric of the 'New Man'", *Rhetorica* 36.4, 367-392.
- Scullard, H. H. (1951) *Roman Politics, 220-150 B.C.*, Oxford: The Clarendon Press.
- Syme, R. (1939) *The Roman Revolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, L. R. (1949) *Party Politics in the Age of Caesar*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Trapp, M., ed., (2003) *Greek and Latin Letters: An Anthology with Translation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yakobson, A. (1999) *Elections and Electioneering in Rome: A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Wirszubski, C. (1950) *Libertas as a Political Idea at Rome During the Late Republic and Early Principate*, Cambridge: Cambridge University Press.

Abstract

Dragana Dimitrijević

Did the Romans Employ Post-truth Discourse in Their Election Campaigns?

In contemporary humanities, especially in historiography, there is a tendency to regard the Roman civilization as the distant beginning of Western civilization. A number of convincing arguments can be given in support of this widespread notion. The study of political life and behaviour of the ancient Romans is one of the most fruitful fields of such comparative and diachronic research, which should contribute to a better understanding of the historical development of current social phenomena. The purpose of the present paper is to examine whether certain elements of the post-truth discourse can be traced in election campaigns during the Roman Republic, and thus to shed more light on the historical dimension of this phenomenon.

Keywords

Roman civilization, politics, election campaign, Cicero, post-truth.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

1

FILOZOFSKE studije : časopis za filozofiju
Srpskog filozofskog društva / glavni i
odgovorni urednik Duško Prelević. - God. 1,
br. 1 (1970)- . - Beograd : Srpsko filozofsko
društvo, 1970- (Beograd : Dijamant print).
- 23 cm

Godišnje. - Je nastavak: Savremene filozofske
teme = ISSN 0581-8869
ISSN 0350-106X = Filozofske studije

COBISS.SR-ID 90471431